

Funded by
the European Union

Politika kombëtare mbi sistemet e qëndrueshme ushqimore dhe mjetet e jetesës në zonat rurale

– Rekomandime për politika –

Kosovë
Shtator 2025

Tabela e Përmbajtjes

Përmbledhje Ekzekutive.....	3
I. Hyrje	4
II. Metodologjia.....	5
III. Analiza kombëtare e zinxhirit të vlerave ushqimore	8
Konteksti i politikave kombëtare.....	10
IV. Analiza e performancës (ekonomike, sociale, mjedisore)	13
Ndikimi ekonomik – qëndrueshmëria afatshkurtër.....	Gabim! Faqeshënuesi nuk është përcaktuar.
Ndikimi social – qëndrueshmëria afatmesme.....	Gabim! Faqeshënuesi nuk është përcaktuar.
Ndikimi mjedisor – qëndrueshmëria afatgjatë.....	Gabim! Faqeshënuesi nuk është përcaktuar.
V. Rekomandime të politikave kombëtare për zinxhirët ushqimorë të qëndrueshëm.....	16
Rekomandime të politikave për përmirësimin e kuadrit për zinxhirin e vlerës së produkteve të qumështit dhe perimeve	16
VI. Përfundim	Gabim! Faqeshënuesi nuk është përcaktuar.
VII. Referencat.....	19

Përmbledhje Ekzekutive

Ky dokument rekomandimi politikash është përgatitur në kuadër të nismës rajonale Akademia nga Ferma në Tryezë për Ballkanin Perëndimor të Gjelbër – E Ardhmja Jonë e Përbashkët Evropiane, e cila mbështet kalimin drejt sistemeve të qëndrueshme ushqimore në përputhje me Marrëveshjen e Gjelbër të Bashkimit Evropian dhe objektivat e Politikës së Përbashkët Bujqësore (PPB). Iniciativa synon të forcojë kapacitetet kombëtare dhe rajonale në Ballkanin Perëndimor për të analizuar dhe përmirësuar zinxhirët e vlerave ushqimore përmes politikbërjes pjesëmarrëse dhe të bazuar në prova, që promovojnë konkurrueshmërinë ekonomike, përfshirjen sociale dhe qëndrueshmërinë mjedisore.

Në Kosovë, ky dokument trajton në mënyrë specifike zinxhirët e vlerës së perimeve dhe produkteve të qumështit, pasi ato përfaqësojnë dy nga sektorët më dinamikë dhe strategjikisht të rëndësishëm të ekonomisë bujqësore të vendit. Të dy sektorët janë kritikë jo vetëm për sigurinë ushqimore dhe jetesën rurale, por edhe për gjenerimin e punësimit, duke kontribuar në potencialin e eksportit dhe duke avancuar përafrimin e Kosovës me standardet e sistemit bujqësor dhe ushqimor të BE-së. Fokusi në perime dhe produkte qumështi pasqyron potencialin e tyre për rritje, shtim vlere dhe integrim të shtuar në tregjet rajonale dhe evropiane, duke theksuar gjithashtu sfidat sistemike që duhen adresuar.

Sektori i perimeve në Kosovë përfiton nga kushtet e favorshme agroklimatike, traditat e forta të prodhimit dhe kërkesa e brendshme në rritje. Megjithatë, ai vazhdon të përballlet me kufizime të tilla si pronat e fragmentuara të tokës, qasja e kufizuar në teknologjitë moderne, lidhjet e dobëta të tregut dhe dobësitë që lidhen me klimën. Në mënyrë të ngjashme, sektori i qumështit ka një prani të fortë në zonat rurale dhe shërben si një burim jetësor i të ardhurave për fermerët e vegjël dhe të mesëm. Megjithatë, ai sfidohet nga çështjet e produktivitetit, sigurimit të cilësisë, certifikimit dhe qasjes së drejtë në tregje. Të dy sektorët preken më tej nga probleme strukturore, të tilla si infrastruktura e pamjaftueshme, shërbimet e pamjaftueshme të zgjerimit dhe organizimi dhe bashkëpunimi i kufizuar i fermerëve.

Për të adresuar këto çështje, analiza zbaton dhjetë parimet e FAO-s për Zhvillimin e Qëndrueshëm të Zinxhirit të Vlerave Ushqimore (ZQVU), me vëmendje të veçantë në fazën e parë – Matja e Performancës. Mbledhja e të dhënave, konsultimet me ekspertë dhe punëtoritë me fermerët janë përdorur për të shqyrtuar dimensionet ekonomike, sociale dhe mjedisore të qëndrueshmërisë në të gjithë zinxhirët e vlerave të perimeve dhe produkteve të qumështit. Kjo qasje pjesëmarrëse siguron që rekomandimet të jenë të rrënjësura në realitetet e prodhuesve, ndërkohë që përputhen edhe me prioritetet më të gjera të politikave kombëtare dhe procesin e anëtarësimit në BE.

Rekomandimet e politikave për zinxhirët e vlerave të perimeve dhe produkteve të qumështit përfshijnë përmirësimin e sistemeve për monitorimin e të ardhurave të fermerëve dhe të dhënave të prodhimit, mbështetjen e pjesëmarrjes gjithëpërfshirëse të grave dhe të rinjve, forcimin e kooperativave dhe shoqatave të prodhuesve, dhe promovimin e praktikave të qëndrueshme mjedisore, siç janë menaxhimi efikas i ujit dhe bujqësia e zgjuar ndaj klimës. Veprimet kryesore përfshijnë nxitjen e shtimit të vlerës dhe certifikimin, përmirësimin e sigurisë ushqimore dhe standardeve të cilësisë, lehtësimin e aksesit në financa dhe tregje,

dhe investimin në ndërtimin e kapaciteteve për prodhuesit e vegjël, për të rritur konkurrueshmërinë.

Gjetjet synojnë të udhëzojnë politikëbërësit, aktorët e shoqërisë civile dhe palët e interesuara të sektorit në hartimin e ndërhyrjeve që përmirësojnë krijimin e vlerës, rrisin jetesën rurale dhe ndëtojnë qëndrueshmëri ndaj sfidave socio-ekonomike dhe mjedisore. Duke u përqendruar te perimet dhe produktet e qumështit, ky dokument ofron një shembull praktik se si politikëbërja e bazuar në prova mund të forcojë sistemin ushqimor të Kosovës dhe të shërbejë si model për përmirësimin e zinxhirëve të tjerë të vlerës në të ardhmen, plotësisht në përputhje me rrugën e vendit drejt integritit në BE dhe zhvillimit të qëndrueshëm.

I. Hyrje

Ky dokument rekomandimi politikash është përgatitur në kuadër të iniciativës rajonale Akademia nga Ferma në Tryezë për Ballkanin Perëndimor të Gjellbër – E Ardhmja Jonë e Përbashkët Evropiane, e cila mbështet përafrimin e vendeve të Ballkanit Perëndimor me Marrëveshjen e Gjellbër të Bashkimit Evropian dhe objektivat e Politikës së Përbashkët Bujqësore (PPB). Qëllimi kryesor i iniciativës është të forcojë kapacitetin e palëve të interesuara kombëtare për të hartuar politika të bazuara në prova për sisteme ushqimore të qëndrueshme, përmes proceseve pjesëmarrëse dhe zbatimit të metodologjive të njohura ndërkombëtarisht.

Në përputhje me këtë qëllim, ky dokument përqendrohet posaçërisht në zinxhirët e vlerave të perimeve dhe produkteve të qumështit në Kosovë. Ndërsa fazat e mëparshme të projektit eksploran një gamë të zinxhirëve të vlerave bujqësore me rëndësi strategjike, ky dokument e ngushton fushëveprimin e tij në perime dhe produkte qumështi si studime rastesh praktike për zbatimin e udhëzuesit të FAO-s "Zhvillimi i Zinxhirëve të Vlerave Ushqimore të Qëndrueshme: Parimet Udhëzuese". Theks i veçantë i vihet fazës së Matjes së Performancës, e cila vlerëson dimensionet e qëndrueshmërisë ekonomike, sociale dhe mjedisore.

Sektorët e perimeve dhe të qumështit janë ndër shtyllat më të rëndësishme të ekonomisë agro-ushqimore të Kosovës. Perimet përfaqësojnë një nga degët më të forta të prodhimit, me potencial për rritje të tregut vendas dhe eksport rajonal, ndërsa bujqësia e qumështit mbetet një gur themeli i jetesës rurale, duke kontribuar si në sigurinë ushqimore të familjeve ashtu edhe në gjenerimin e të ardhurave. Këta sektorë kanë potencial të fortë për rritje të qëndrueshme, veçanërisht kur mbështeten nga modernizimi, sigurimi i cilësisë dhe integrimi i përmirësuar në tregje. Megjithatë, ata përballen gjithashtu me sfida të vazhdueshme – duke filluar nga pronat e fragmentuara të tokës, dobësitë që lidhen me klimën dhe praktikën e vjetruara të prodhimit, deri te qasja e kufizuar në teknologjitë moderne, infrastruktura e pamjaftueshme, organizimi i dobët i fermerëve dhe integrimi i pamjaftueshëm i tregut. Adresimi i këtyre sfidave kërkon një qasje të integruar që forcon kapacitetet strukturore, promovon mundësi të drejta të tregut dhe shfrytëzon instrumentet e politikave në përputhje me standardet e BE-së.

Analiza e paraqitur në këtë dokument bazohet në një kombinim të kontributeve të ekspertëve kombëtarë, konsultimeve me palët e interesuara, punëtorive për fermerët dhe shqyrtimit të burimeve të të dhënave dytësore. Ai zbaton kornizën e FAO-s për të vlerësuar qëndrueshmërinë e zinxhirëve të vlerave të perimeve dhe produkteve të qumështit dhe për të identifikuar pikat hyrëse të politikave për përmirësimin e performancës së tyre. Megjithatë dokumenti përqendrohet në këta dy sektorë, qasja dhe metodologjia kanë për qëllim të informojnë strategjitë më të gjera kombëtare për zhvillimin e qëndrueshëm të zinxhirit ushqimor dhe të ofrojnë një model të përsëritshëm për zinxhirët e tjerë të vlerave në të ardhmen.

Duke vepruar kështu, ky dokument kontribuon në përpjekjet e vazhdueshme në Kosovë për të forcuar qëndrueshmërinë e sistemit ushqimor, për të mbështetur jetesën rurale dhe për të përshpejtuar tranzicionin drejt praktikave bujqësore të qëndrueshme, konkurruese dhe gjithëpërfshirëse, në përputhje me prioritetet e integritetit evropian.

Dokumenti është strukturuar për ta udhëhequr lexuesin përmes një progresioni logjik nga konteksti në analizë dhe rekomandime të zbatueshme për politikën. Pas hyrjes me sfondin dhe objektivat, seksioni i metodologjisë përshkruan zbatimin e kornizës së FAO-s dhe proceset pjesëmarrëse të përdorura gjatë angazhimit të palëve të interesuara. Pjesa tjetër paraqet një pasqyrë të kontekstit kombëtar të zinxhirit të vlerës agro-usqimore, me një theks të veçantë në perimet dhe produktet e qumështit. Kjo pasohet nga një analizë e detajuar e tre dimensioneve të qëndrueshmërisë – ekonomike, sociale dhe mjedisore. Seksioni i fundit ofron rekomandime të synuara për politikën, për forcimin e qëndrueshmërisë, konkurrueshmërisë dhe elasticitetit të zinxhirëve të vlerave të perimeve dhe produkteve të qumështit. Gjetjet dhe pikat kryesore janë përmbledhur për të nënvizuar rëndësinë e tyre për strategjitë më të gjera kombëtare të sistemit ushqimor dhe rrugën e integritetit të Kosovës në BE.

II. Metodologjia

Ky rekomandim politikash integron Dhjetë Parimet e FAO-s për Zhvillimin e Qëndrueshëm të Zinxhirit të Vlerave Ushqimore (ZQVU), siç përshkruhen në manualin e FAO-s "Zhvillimi i Zinxhirëve të Qëndrueshëm të Vlerave Ushqimore – Parimet Udhëzuese" (FAO, 2014). Këto parime shërbejnë si një kornizë e strukturuar për të analizuar dhe udhëhequr zhvillimin e zinxhirëve të qëndrueshëm të vlerave ushqimore në Ballkanin Perëndimor, ndërkohë që përshtaten me kontekstin specifik kombëtar të Kosovës.

Në këtë dokument, korniza zbatohet në zinxhirët e vlerave të perimeve dhe produkteve të qumështit, të cilët përfaqësojnë dy nga sektorët më të rëndësishëm për ekonominë agro-usqimore të Kosovës, jetesën rurale dhe sigurinë ushqimore. Duke njohur veçantinë e secilit zinxhir vlerash ushqimore, korniza e FAO-s i ndan dhjetë parimet e ndërlidhura në tre faza progresive dhe të përsëritshme:

Matja e Performancës (Parimet 1–3):

- Qëndrueshmëria Ekonomike (fitueshmëri dhe qëndrueshmëri afatgjatë për të gjithë palët e interesuara)

- Qëndrueshmëria Sociale (barazi, përfshirje dhe pranueshmëri sociale)
- Qëndrueshmëria Mjedisore (mbrojtja e burimeve dhe dëmi minimal ekologjik)

Kuptimi i Performancës (Parimet 4–6):

- Analiza e shkakut rrënjësor të performancës së dobët
- Sjellja dhe qeverisja e palëve të interesuara
- Përputhshmëria me kërkesat e tregut përfundimtar

Përmirësimi i Performancës (Parimet 7–10):

- Planifikimi strategjik dhe përmirësimi
- Shkallëzueshmëria
- Angazhimi gjithëpërfshirës i palëve të interesuara në të gjithë sektorët

Për fazën aktuale të politikave në Kosovë, metodologjia përqendrohet kryesisht në Fazën 1: Matja e Performancës, duke reflektuar nivelin aktual të gatishmërisë së vendit për politika brenda kontekstit të Ballkanit Perëndimor. Në përputhje me kuadrin e Zhvillimit të Qëndrueshëm të Zinxhirit të Vlerave Ushqimore (ZQVU) të FAO-s, kjo fazë thekson tre parimet e para, të cilat vlerësojnë performancën e zinxhirit të vlerës përmes këndvështrimit të një rezultati të trefishtë: qëndrueshmëri ekonomike, sociale dhe mjedisore (FAO, 2014).

Këto dimensione ndjekin një sekuencë natyrore prioritetesh. Nga një perspektivë ekonomike e gjerë, zinxhirët e vlerave të perimeve dhe produkteve të qumështit duhet të sigurojnë fitimprurje të qëndrueshme ose të përmirësuar për fermerët, përpunuesit dhe palët e tjera të interesuara; përndryshe, atyre u mungon qëndrueshmëria afatshkurtër. Nga një dimension social, zinxhirët duhet të promovojnë përfshirjen, shpërndarjen e barabartë të vlerës dhe kushtet e sigurta të punës, duke siguruar gjithashtu pjesëmarrjen aktive të të rinjve dhe grave – faktorë që janë thelbësorë për qëndrueshmërinë afatmesme. Nga një këndvështrim mjedisor, të dy sektorët duhet të rrisin produktivitetin dhe konkurrueshmërinë pa shterruar burimet natyrore, veçanërisht pjellorinë e ujit dhe të tokës, duke promovuar njëkohësisht praktikatat bujqësore të zgjuara ndaj klimës si një kërkesë për qëndrueshmëri afatgjatë. Ndërsa këto tre aspekte analizohen veçmas për qartësi, në praktikë ato janë të ndërvarura, me kompromise që shpesh nevojiten për të përmbushur kërkesat në zhvillim të tregut dhe standardet rregullatore. Gjithnjë e më shumë, performanca e fortë sociale dhe mjedisore nuk është vetëm një kërkesë ligjore, por edhe një avantazh konkurrues, duke mundësuar akses më të mirë në tregjet e BE-së dhe duke forcuar diferencimin e produkteve bujqësore të Kosovës.

Ky fokus përputhet me procesin e vazhdueshëm të anëtarësimit të Kosovës në BE dhe me zhvillimet e fundit të politikave bujqësore, si në nivel të BE-së ashtu edhe në atë rajonal, duke përfshirë **Planin Strategjik të Politikës së Përbashkët Bujqësore të BE-së (2023–2027)** dhe objektivat e **iniciativës Akademia nga Ferma në Tryezë për Ballkanin Perëndimor të Gjellbër**. Duke u bazuar në këto korniza, Kosova ka ndërmarrë tashmë hapa të rëndësishëm drejt hartëzimit dhe analizimit të sektorëve të saj kryesorë agro-ushqimorë. Brenda kornizës së projektit Akademia nga Ferma në Tryezë, zinxhirët e vlerave të perimeve dhe produkteve të qumështit janë identifikuar si sektorë prioritarë për avancimin e

tranzicionit të gjelbër në bujqësi dhe për forcimin e pozicionit të prodhuesve të vegjël dhe të mesëm brenda tregut.

Për të mbështetur këtë proces, u aplikua një metodologji pjesëmarrëse përmes **pesë punëtorive konsultative** me fermerë, grupe prodhuesish dhe palë të tjera të interesuara në të gjithë Kosovën, midis shtatorit dhe nëntorit 2024, duke u angazhuar **mbi 100 pjesëmarrës**. Këto diskutime mblodhën njohuri të vlefshme mbi sfidat, mundësitë dhe zgjidhjet praktike për përmirësimin e qëndrueshmërisë, sigurimin e praktikave më të drejta tregtare dhe rritjen e aksesit në tregjet vendase, rajonale dhe të BE-së. Një **analizë SWOT** u zhvillua për zinxhirët e vlerave të perimeve dhe të produkteve të qumështit, e plotësuar nga zgjidhje dhe rekomandime që pasqyrojnë realitetet e prodhuesve të Kosovës. Procesi konsultativ konfirmoi se forcimi i këtyre sektorëve nuk është vetëm thelbësor për rritjen ekonomike dhe zhvillimin rural, por edhe një hap kyç drejt përafrimit të sistemit bujqësor të Kosovës me standardet dhe politikat e qëndrueshmërisë së BE-së.

Në këtë dokument, për të mbështetur zhvillimin e politikave kombëtare për zinxhirët ushqimorë të qëndrueshëm brenda projektit Akademia nga Ferma në Tryezë, u zbatua një proces i strukturuar me shumë hapa, i bazuar në fazën "*Matja e Performancave*" të zhvillimit të qëndrueshëm të zinxhirit të vlerës ushqimore të FAO-s dhe në udhëzimet e ofruara nga eksperti rajonal (Stipešević, 2025). Tre shtyllat e qëndrueshmërisë – ekonomike, sociale dhe mjedisore – konsiderohen si individualisht ashtu edhe në mbivendosje, duke pranuar kompromiset dhe sinergjitë e nevojshme. Zbatimi i tyre i integruar siguron pajtueshmërinë me standardet në zhvillim të tregut dhe promovon krijimin e vlerës përmes performancës së përmirësuar sociale dhe mjedisore. U morën në konsideratë dhe u zbatuan disa hapa (Stipešević, 2025).

Së pari, ekipi kombëtar i ekspertëve në Kosovë shqyrtoi rezultatet e raportit "Pozicioni Kombëtar i Fermerit në Zinxhirët e Vlerës" (2024) dhe gjetjet nga punëtoritë e palëve të interesuara për perimet dhe produktet e qumështit, duke theksuar ndikimet ekonomike, sociale dhe mjedisore duke përdorur një metodë të koduar me ngjyra. Çdo fushë ndikimi u vlerësua më pas për nivelin e saj të qëndrueshmërisë duke përdorur kritere të përcaktuara dhe u shënuar në një shkallë nga 1 deri në 3 (1 – rezultati minimal: elementi zvogëlon qëndrueshmërinë; 2 – rezultati mesatar: elementi as nuk dëmton dhe as nuk mbështet qëndrueshmërinë; 3 – rezultati maksimal: elementi kontribuon pozitivisht në qëndrueshmëri). Kur informacioni ishte i pamjaftueshëm, ekspertët konsultuan burime shtesë të të dhënave dhe identifikuan mundësi për përmirësim, shpesh bazuar në analizat ekzistuese SWOT dhe njohuritë e gjeneruara nga punëtoritë pjesëmarrëse me fermerët dhe grupet e prodhuesve.

Këto vlerësime ndihmuan në ristrukturimin e elementëve kryesorë në propozimet e politikave specifike për Kosovën, me fokus në qëndrueshmërinë ekonomike (p.sh., përmirësimi i konkurrueshmërisë së produkteve bimore dhe të qumështit), përfshirjen sociale (p.sh., rritja e pjesëmarrjes së grave dhe të rinjve në të dy sektorët) dhe mbrojtjen e mjedisit (p.sh., promovimi i përdorimit efikas të burimeve dhe praktikave bujqësore të zgjuara ndaj klimës). Vlerësimet përfundimtare trajtuan gjithashtu çështje më të gjera të strategjisë së BE-së "Nga Ferma në Tryezë", duke përfshirë mbrojtjen e biodiversitetit, përshtatjen ndaj klimës, sigurinë ushqimore dhe përballueshmërinë e produkteve bujqësore për konsumatorët. Procesi përfundoi me përafrimin e rekomandimeve me strategjitë ekzistuese të zhvillimit bujqësor dhe rural të Kosovës, duke identifikuar gjithashtu fushat ku përshtatjet rregullatore ose

institucionale mund të mbështesin integrimin dhe qëndrueshmërinë më të fortë të zinxhirit të vlerës.

Në përputhje me fushëveprimin e përgjithshëm të projektit dhe për të demonstruar zbatueshmërinë e metodologjisë, ky dokument rekomandimi politikash përqendrohet posaçërisht në zinxhirët e vlerave të perimeve dhe qumështit në Kosovë, duke i përdorur ato si shembuj përfaqësues për të eksploruar sfidat kryesore të qëndrueshmërisë dhe zgjidhjet e politikave. Kjo qasje e synuar lejon analiza më të thella dhe specifike për kontekstin, dhe siguron që gjetjet të jenë drejtpërdrejt të rëndësishme për prodhuesit e Kosovës, ndërsa në të njëjtën kohë ofron një kornizë metodologjike që mund të replikohet ose përshtatet për zinxhirë të tjerë vlerash në strategjitë e ardhshme kombëtare.

Ky fokus metodologjik hedh themelet për zhvillimin e strategjive të zhvillimit të zinxhirit ushqimor të Kosovës, duke ofruar një kornizë bazë për rekomandimet e politikave dhe duke mundësuar integrimin gradual të perimeve më të avancuara të ZQVU-së nga Fazat 2 dhe 3 në vitet e ardhshme.

III. Analiza Kombëtare e Zinxhirit të Vlerave Ushqimore

Zinxhirët e vlerave të perimeve dhe produkteve të qumështit të prioritzuara në këtë dokument politikash u identifikuan përmes një procesi gjithëpërfshirës përzgjedhjeje, bazuar në hulumtime mbi sektorin bujqësor të Kosovës, përputhshmëri me prioritetet kombëtare të zhvillimit dhe konsultime me fermerët dhe palët e tjera të interesuara gjatë punëtorive pjesëmarrëse (2024). Ky fokus i synuar siguron që rekomandimet e politikave të bazohen në rëndësinë sektoriale dhe prioritetet e palëve të interesuara, duke formuar një bazë të fortë për zhvillimin e strategjive të qëndrueshme të zinxhirit të vlerave ushqimore që përputhen si me qëllimet kombëtare ashtu edhe me kornizat e politikave të BE-së.

Prodhimi i perimeve dhe bujqësia e produkteve të qumështit kanë rëndësi të konsiderueshme ekonomike dhe sociale në Kosovë. Perimet përfaqësojnë një nga nënsektorët më dinamikë të bujqësisë, duke furnizuar si kërkesën e brendshme ashtu edhe duke ofruar mundësi për eksport rajonal. Nga ana tjetër, bujqësia e produkteve të qumështit është një gur themeli i jetesës rurale, duke kontribuar në sigurinë ushqimore të familjeve, gjenerimin e të ardhurave dhe punësimin në zonat rurale. Të dy sektorët janë veçanërisht të rëndësishëm në rajonet rurale dhe peri-urbane të Kosovës, ku aktivitetet bujqësore janë burimi kryesor i jetesës dhe ku rritja gjithëpërfshirëse është thelbësore për të zvogëluar migrimin dhe shpopullimin rural. Programi i Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural të Kosovës (ARDP 2021–2027) njeh potencialin e perimeve dhe produkteve të qumështit dhe i identifikon ato si sektorë prioritarë për mbështetje, modernizim dhe rritje të qëndrueshme.

Të dhënat mbi prodhimin e perimeve dhe produkteve të qumështit ndryshojnë, por të dy sektorët mbeten të dominuar nga fermerët e vegjël. Fermat e perimeve janë zakonisht të fragmentuara, shpesh duke vepruar në parcela të vogla me mekanizim të kufizuar, ndërsa prodhimi i produkteve të qumështit karakterizohet nga ferma të vogla familjare me disa lopë, shpesh të integruara në sisteme të përziera bujqësore. Vetëm një pjesë e vogël e prodhuesve mund të klasifikohet si ferma në shkallë të mesme ose komerciale. Kjo strukturë

krijon sfida në arritjen e ekonomive të shkallës, sigurimin e cilësisë së qëndrueshme dhe përmbushjen e standardeve të tregut – veçanërisht ato të kërkuara për eksport.

Prodhimi i perimeve në Kosovë është rritur vazhdimisht vitet e fundit, me prodhime vjetore që luhaten për shkak të ndryshueshmërisë së klimës dhe qasjes së kufizuar në ujitje moderne. Prodhimi në serra po zgjerohet, por nivelet e produktivitetit mbeten nën mesataret e BE-së. Sektori i qumështit gjithashtu ka treguar rritje, megjithatë sfidat vazhdojnë në aspektin e cilësisë së qumështit, standardeve të higjienës dhe mbështetjes veterinare. Luhatjet sezonale në furnizimin me qumësht, të kombinuara me kostot e larta të inputeve, kufizojnë më tej konkurrueshmërinë.

Prodhimi organik i perimeve dhe produkteve të qumështit është ende në një fazë të hershme, por përfaqëson një mundësi për rritje të qëndrueshme. Interesi për certifikimin dhe metodat e prodhimit miqësore me mjedisin është në rritje, veçanërisht në mesin e fermerëve dhe kooperativave të reja. Zgjerimi i prodhimit organik mund ta pozicionojë Kosovën si furnizuese të produkteve të specializuara për tregjet rajonale dhe të BE-së, në përputhje me objektivat e qëndrueshmërisë të strategjisë "Nga Ferma në Tryezë".

Pavarësisht potencialit të tyre, si sektori i perimeve ashtu edhe ai i qumështit përballen me çekuilibra strukturorë tregtarë. Kosova vazhdon të importojë vëllime të mëdha të produkteve të qumështit dhe perimeve për të përmbushur kërkesën e brendshme, pavarësisht se ka kushte të përshtatshme prodhimi. Kjo tregon mundësi të pasfrytëzuara për të forcuar prodhimin, përpunimin dhe konkurrueshmërinë vendase, me qëllim uljen e varësisë nga importi dhe rritjen e vlerës së shtuar brenda vendit.

Zinxhirët e vlerës së perimeve dhe produkteve të qumështit në Kosovë fillojnë me furnizimin me inpute, duke përfshirë farat, plehrat, ushqimin e kafshëve, ilaçet veterinare dhe pajisjet. Pjesa më e madhe e këtij furnizimi me inpute importohet, duke rritur kostot për fermerët e vegjël. Faza primare e prodhimit përfshin fermerët e vegjël që kultivojnë perime në fusha të hapura ose serra, dhe fermerët e produkteve të qumështit që mbajnë tufa të vogla për prodhimin e qumështit. Produktiviteti në të dyja rastet ndikohet shumë nga kushtet klimatike, disponueshmëria e ujit, fragmentimi i tokës dhe qasja në shërbime veterinare dhe këshillimore.

Faza pas vjeljes dhe përpunimit ndryshon midis dy zinxhirëve. Tek perimet, kjo përfshin vjelljen, klasifikimin, ruajtjen dhe paketimin, ku pikat e kufizuara të ruajtjes në të ftohtë dhe të grumbullimit krijojnë pengesa. Tek produktet e qumështit, pas-prodhimi përfshin mbledhjen e qumështit, ftohjen, përpunimin në djathë, kos ose produkte të tjera, si dhe paketimin. Prodhuesit në shkallë të vogël shpesh shesin qumësht të papërpunuar tek përpunuesit vendas ose direkt tek konsumatorët, ndërsa fabrikat më të mëdha të qumështit integrojnë objekte grumbullimi dhe përpunimi.

Faza e marketingut dhe shpërndarjes mbetet një sfidë. Prodhuesit e perimeve shpesh shesin drejtpërdrejt në tregjet lokale, panairë dhe përmes kanaleve informale, me vetëm disa që janë në gjendje të hyjnë në supermarkete ose tek blerës rajonalë. Prodhuesit e qumështit përballen me sfida të ngjashme, me tregun e dominuar nga një numër i vogël përpunuesish më të mëdhenj, ndërsa prodhuesit më të vegjël luftojnë me standardet e cilësisë dhe aksesin e qëndrueshëm në treg. Eksportet e perimeve dhe qumështit mbeten të kufizuara, të përqendruara në produkte të specializuara ose sezonale.

Shërbimet mbështetëse – duke përfshirë subvencionet qeveritare, shërbimet e zgjerimit, trajnimin, skemat e certifikimit dhe shoqatat e fermerëve – luajnë një rol thelbësor ndërsektorial. Ndërsa subvencionet ekzistojnë si për perimet ashtu edhe për produktet e qumështit, sfidat mbeten në drejtim të synimit, transparencës dhe efektivitetit. Forcimi i organizatave të prodhuesve dhe kooperativave është veçanërisht i rëndësishëm për të përmirësuar fuqinë negociuese, aksesin në financa dhe investimet kolektive në ruajtje, përpunim dhe marketing.

Së fundmi, konsumatorët fundorë në Kosovë blejnë perime dhe produkte qumështi kryesisht për konsum familjar. Kërkesa për produkte të freskëta, lokale dhe me cilësi më të lartë është në rritje, veçanërisht në zonat urbane, ndërsa përballueshmëria e çmimeve mbetet një shqetësim qendror. Në të njëjtën kohë, interesi në rritje për dieta të shëndetshme dhe produkte të qëndrueshme ofron mundësi të reja për prodhuesit që mund t'i përmbushin këto preferenca në zhvillim.

Prodhimi i perimeve dhe produkteve të qumështit në Kosovë mbështetet përmes një sërë masash qeveritare që synojnë forcimin e konkurrueshmërisë bujqësore dhe përmirësimin e jetesës së fermerëve. Fermerët e angazhuar në kultivimin e perimeve janë të kualifikuar për pagesa direkte për hektar tokë të kultivuar, me mbështetje më të lartë për kulturat strategjike, si specat, domatet dhe patatet. Stimuj shtesë janë në dispozicion për investime në serra, sisteme ujitjeje dhe objekte frigoriferike, duke njohur rëndësinë e teknologjisë dhe infrastrukturës në rritjen e produktivitetit dhe uljen e humbjeve pas korjes.

Në sektorin e qumështit, fermerët përfitojnë nga subvencionet e ofruara për litër qumësht të dorëzuar në qendrat e licencuara të grumbullimit ose në objektet e përpunimit. Këto pagesa lidhen me standardet e cilësisë, me subvencione më të larta të alokuara për qumështin që përmbush kërkesat e higjienës dhe përmbajtjes së yndyrës. Mbështetje është gjithashtu në dispozicion për përmirësimin e tufës përmes programeve të inseminimit artificial, si dhe për investime në hambare moderne, pajisje mjeljeje dhe rezervuarë ftohjeje të qumështit. Për të inkurajuar më tej praktikën e qëndrueshme, fermerët që miratojnë standarde të mira të mirëqenies së kafshëve dhe masa mjedisore – të tilla si sistemet e menaxhimit të plehut organik – mund të kenë akses në stimuj shtesë.

Duke pasur parasysh rëndësinë ekonomike, potencialin mjedisor dhe rëndësinë sociale në komunitetet rurale, zinxhirët e vlerave të perimeve dhe produkteve të qumështit janë përzgjedhur si fokusi strategjik i këtij dokumenti politikash. Përfshirja e tyre mundëson një analizë të synuar të sfidave me të cilat përballen fermerët, veçanërisht në nivelet e prodhimit dhe integritetit të tregut, dhe ofron një bazë të fortë për rekomandimet e politikave që synojnë përmirësimin e qëndrueshmërisë, forcimin e prodhimit vendas, uljen e varësisë nga importi dhe rritjen e qëndrueshmërisë së jetesës rurale në Kosovë.

Konteksti i politikave kombëtare

Gjetjet dhe analizat e paraqitura në seksionin vijues japin një kontribut të vlefshëm në zhvillimin e zinxhirëve të qëndrueshëm të vlerave të perimeve dhe produkteve të qumështit në Kosovë. Ato përforcojnë kornizën e politikave kombëtare në përputhje me politikat e Komisionit Evropian dhe strategjinë "Nga Ferma në Tryezë", dhe krijojnë bazën për rekomandime të zbatueshme.

Korniza e politikave kombëtare të Kosovës për bujqësinë është e bazuar në Ligjin për Bujqësinë dhe Zhvillimin Rural (2003, i ndryshuar në 2016), i cili vendos themelet për planifikimin e zhvillimit bujqësor dhe rural. Dokumenti kryesor strategjik aktual është Programi i Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural (PBZHR) 2021–2027, i cili është shumë i përafuar me objektivat e Politikës së Përbashkët Bujqësore (PPB) të BE-së. PBZHR përqendrohet në tre prioritete strategjike:

- Përmirësimi i konkurrueshmërisë dhe qëndrueshmërisë së fermave bujqësore, veçanërisht përmes modernizimit, konsolidimit të fermave dhe integritit më të fortë në zinxhirët e vlerës.
- Promovimi i praktikave të qëndrueshme mjedisore që mbështesin zbutjen dhe përshtatjen ndaj ndryshimeve klimatike, përmirësojnë menaxhimin e burimeve natyrore dhe mbrojnë biodiversitetin.
- Nxitja e zhvillimit të qëndrueshëm rural, me fokus në rritjen e mundësive të punësimit, fuqizimin e grave dhe të rinjve dhe uljen e varfërisë në zonat rurale.

Një prioritet ndërsektorial i PBZHR-së është modernizimi dhe dixhitalizimi i sektorit bujqësor, duke përfshirë transferimin e njohurive, inovacionin dhe shërbimet këshillimore për fermerët dhe palët e interesuara. Kjo pasqyron nevojën e Kosovës për të përshpejtuar miratimin e teknologjive moderne në prodhimin e perimeve dhe qumështit, për të përmirësuar efikasitetin dhe për t'u përshtatur me standardet e BE-së.

Këto prioritete strategjike detajohen më tej përmes objektivave specifike të përafuar ngushtë me nëntë prioritetet e PPB-së së BE-së. Prioriteti i parë përqendrohet në rritjen e konkurrueshmërisë dhe sigurimin e mundësive më të drejta për të ardhura për fermerët, duke përfshirë ata në zinxhirët e vlerave të perimeve dhe produkteve të qumështit. I dyti thekson praktikën bujqësore të përgjegjshme ndaj mjedisit, të tilla si përdorimi efikas i ujit në prodhimin e perimeve dhe menaxhimi i përmirësuar i mbetjeve në bujqësinë e produkteve të qumështit. Prioriteti i tretë i kushtohet zhvillimit të qëndrueshëm rural, duke adresuar sigurinë ushqimore, shëndetin publik, pritjet e konsumatorëve dhe mirëqenien e kafshëve, ndërkohë që tërheq edhe fermerët e rinj në sektor dhe forcon komunitetet rurale.

Së bashku, këto drejtime të politikave kombëtare formojnë një kornizë koherente që mbështet zhvillimin e qëndrueshëm të zinxhirëve të vlerave të perimeve dhe produkteve të qumështit në Kosovë, ndërkohë që përparon edhe progresin e vendit drejt integritit në BE.

Qëllimi strategjik	Objektivat specifike
Përmirësimi i konkurrueshmërisë dhe qëndrueshmërisë ekonomike të fermave bujqësore	SO1 – Të sigurojë të ardhura të qëndrueshme për fermat bujqësore, duke kontribuar në sigurinë kombëtare ushqimore, me fokus te prodhuesit e perimeve dhe qumështit. SO2 – Të forcojë orientimin drejt tregut dhe të rrisë konkurrueshmërinë përmes modernizimit, kërkimit, transferimit të teknologjisë dhe dixhitalizimit. SO3 – Të përmirësojë pozicionin e fermerëve në zinxhirët e vlerës së perimeve dhe produkteve të qumështit, duke mbështetur organizatat e prodhuesve, kooperativat dhe praktikën e tregtisë së drejtë.

Qëllimi strategjik	Objektivat specifike
Promovimi i praktikave mjedisore që kontribuojnë në zbutjen dhe përshtatjen ndaj ndryshimeve klimatike	SO4 – Të forcojë qëndrueshmërinë e bujqësisë ndaj ndryshimeve klimatike, duke promovuar praktikën e zgjuara ndaj klimës në prodhimin e perimeve dhe qumështit, përfshirë efikasitetin e ujit dhe menaxhimin e përmirësuar të plehut organik. SO5 – Të inkurajojë zhvillimin e qëndrueshëm dhe menaxhimin efikas të burimeve natyrore, si toka, uji dhe ajri, veçanërisht në kultivimin intensiv të perimeve dhe në blegtori. SO6 – Të mbrojë biodiversitetin, të përmirësojë shërbimet e ekosistemit dhe të ruajë peizazhet tradicionale në zonat rurale ku kultivohen perimet dhe përqendrohet prodhimi i bulmetit.
Sigurimi i zhvillimit të qëndrueshëm rural	SO7 – Të tërheqë dhe të mbajë fermerët e rinj në sektorin e perimeve dhe të qumështit, si dhe të mbështesë krijimin e bizneseve dhe sipërmarrjen në zonat rurale. SO8 – Të promovojë punësimin, përfshirjen sociale dhe rritjen ekonomike lokale në zonat rurale, me fokus në përpunimin bujqësor, shtimin e vlerës dhe pylltarinë e qëndrueshme si aktivitete plotësuese. SO9 – Të forcojë përgjigjen e bujqësisë ndaj kërkesave shoqërore mbi sigurinë ushqimore, cilësinë ushqyese, qëndrueshmërinë, zvogëlimin e mbeturinave ushqimore dhe standardet e mirëqenies së kafshëve, si në prodhimin e qumështit ashtu edhe në atë të perimeve.

PBZHR 2021–2027 thekson nevojën për rritje të investimeve në kërkim, inovacion dhe shërbime këshillimore, për të forcuar kapacitetin adaptues të fermerëve dhe për të ofruar mbështetje teknike efektive për prodhim të qëndrueshëm. Megjithatë, analiza SWOT e sektorit nxjerr në pah disa dobësi kryesore: shërbimet këshillimore mbeten të kufizuara si në mbulim ashtu edhe në specializim, ndërsa mundësitë e trajnimit për praktika të qëndrueshme dhe të zgjuara ndaj klimës në prodhimin e perimeve dhe produkteve të qumështit janë të pamjaftueshme. Ndikimet e ndryshimeve klimatike – të tilla si thatësitë, mungesa e ujit dhe rreziqet për shëndetin e kafshëve – identifikohen si kërcënime të mëdha, së bashku me kufizimet strukturore, si fragmentimi i tokës, kostot e larta të inputeve dhe qasja e kufizuar në tregjet rajonale dhe të BE-së.

Paralelisht, Instrumenti për Ndihmë Para-Anëtarësimit në Zhvillimin Rural (IPARD III) 2021–2027 përcakton objektiva plotësuese që janë drejtpërdrejt të rëndësishme për zinxhirët e vlerave të perimeve dhe produkteve të qumështit në Kosovë. Këto përfshijnë rritjen e qëndrueshmërisë dhe konkurrueshmërisë së fermave, modernizimin e kapaciteteve të përpunimit të ushqimit dhe mbështetjen e investimeve që rrisin standardet e cilësisë dhe sigurisë. Një tjetër objektivi kyç është rivendosja, ruajtja dhe përmirësimi i ekosistemeve të lidhura me aktivitetet bujqësore, duke siguruar që prodhimi intensiv i perimeve dhe bujqësia e qumështit të adoptojnë praktika miqësore me mjedisin dhe efikase në përdorimin e burimeve.

Programi thekson gjithashtu zhvillimin e balancuar territorial në të gjitha zonat rurale, gjë që është veçanërisht e rëndësishme duke pasur parasysh përqendrimin e bujqësisë së qumështit në sistemet e vogla të fermave dhe prodhimin e perimeve në zonat periurbane.

Një prioritet ndërsektorial i IPARD III është transferimi i njohurive dhe inovacionit në bujqësi, pylltari dhe zhvillim rural, duke nxitur përshtatjen dhe modernizimin e vazhdueshëm. Horizontalisht, programi i jep përparësi mbështetjes për iniciativat e udhëhequra nga gratë dhe fermerët e rinj, fermat bujqësore aktive, aktivitetet e dobishme për mjedisin, inovacionet në teknologji dhe modele biznesi, krijimin e vendeve të punës, investimet kolektive, diversifikimin rural (përfshirë zonat malore), turizmin rural dhe ruajtjen e trashëgimisë kulturore. Ai gjithashtu thekson rëndësinë e forcimit të kapitalit njerëzor dhe aftësive sipërmarrëse në komunitetet rurale, gjë që është kritike për konkurrueshmërinë dhe qëndrueshmërinë afatgjatë të zinxhirëve të vlerave të perimeve dhe produkteve të qumështit në Kosovë.

IV. Analiza e Performancës (Ekonomike, Sociale, Mjedisore)

Raporti i detajuar mbi pozicionin e fermerit kombëtar në zinxhirët e vlerës (Kosova, 2025), së bashku me burime të tjera dytësore, ofroi bazën për një vlerësim të strukturuar analitik për zinxhirët e vlerave të perimeve dhe qumështit, përmes tre dimensioneve të qëndrueshmërisë – ekonomike, sociale dhe mjedisore.

Ndikimi ekonomik – qëndrueshmëria afatshkurtër

Prodhuesit në zinxhirët e vlerës së perimeve dhe produkteve të qumështit përballen me një gamë të gjerë sfidash ekonomike dhe strukturore që ndikojnë drejtpërdrejt në qëndrueshmërinë e tyre afatshkurtër. Fermerët raportojnë çmime të ulëta dhe të paqëndrueshme blerjeje, të cilat nuk i mbulojnë në mënyrë të mjaftueshme kostot e prodhimit. Kjo situatë përkeqësohet më tej nga kostot në rritje të inputeve, të tilla si ushqimi i kafshëve, farat, plehrat, energjia, transporti, paketimi dhe shërbimet veterinarë.

Qasja në treg mbetet e kufizuar. Shumë kultivues perimesh varen nga tregjet lokale dhe shitjet në rrugë, ndërsa fermerët e qumështit shpesh shesin qumësht të papërpunuar direkt te përpunuesit e vegjël ose pikat e grumbullimit me pak fuqi negociuese. Mungesa e infrastrukturës së mirëzhvilluar të magazinimit, përpunimit dhe shpërndarjes kufizon mundësitë për të arritur shitësit më të mëdhenj vendas dhe tregjet e eksportit.

Një presion shtesë vjen nga konkurrenca e importit, ku produktet e qumështit dhe perimeve më të lira dhe shpesh me cilësi më të ulët nga rajoni dhe më gjerë hyjnë në treg, duke ulur çmimet e prodhuesve vendas. Mungesa e fuqisë punëtore dhe rritja e kostove të fuqisë punëtore paraqesin një sfidë tjetër të rëndësishme, veçanërisht për bujqësinë sezonale të perimeve dhe kujdesin ndaj bagëtive.

Qasja në financim të përballueshëm është e kufizuar për shkak të kërkesave të larta për kolateral dhe kushteve të pafavorshme të kredisë, të cilat i pengojnë fermerët të bëjnë investimet e nevojshme në modernizim. Pjesa më e madhe e infrastrukturës dhe pajisjeve

ekzistuese, veçanërisht në fermat e vogla të qumështit dhe serrat e perimeve, është e vjetëruar dhe joefikase.

Për më tepër, niveli i fermerëve profesionistë dhe plotësisht të orientuar drejt tregut është i ulët, pasi shumë familje bujqësore merren me kultivimin e perimeve dhe bujqësinë e qumështit kryesisht për të ardhura shtesë, duke vepruar në parcela të vogla dhe të fragmentuara ose me bagëti me rendiment të ulët.

Vlerësimi i qëndrueshmërisë (afatshkurtër): Pjesërisht i qëndrueshëm.

Qëndrueshmëria ekonomike në zinxhirët e vlerës së perimeve dhe produkteve të qumështit është e brishtë. Pa ndërhyrje të synuara politike për të stabilizuar çmimet, për të përmirësuar aksesin në treg dhe për të rritur mundësitë e investimit, shumë fermerë do të vazhdojnë të operojnë në kushte që e bëjnë fitimprurësinë të pasigurt. Disa do ta ruajnë prodhimin si një aktivitet mbijetese ose plotësues, por jo si një biznes konkurrues ose të orientuar drejt rritjes.

Ndikimi social – qëndrueshmëria afatmesme

Sektorët e perimeve dhe të qumështit në Kosovë përballen me një numër sfidash sociale që ndikojnë në qëndrueshmërinë afatmesme. Gjithëpërfshirja dhe pjesëmarrja e kufizuar janë të dukshme, veçanërisht për gratë, të rinjtë dhe komunitetet rurale të marginalizuara. Ndërsa gratë luajnë një rol të rëndësishëm në bujqësinë e perimeve në shkallë të vogël dhe kujdesin për produktet e qumështit, ato shpesh nuk kanë qasje në vendimmarrje, pronësinë e tokës, trajnimin dhe financat. Në mënyrë të ngjashme, fermerët e rinj shpesh përballen me pengesa për të hyrë në sektor, për shkak të kapitalit të kufizuar fillestar dhe kufizimeve të trashëgimisë.

Kushtet e punës janë përgjithësisht informale, me shumë anëtarë të familjes që kontribuojnë në punë të papaguar ose të nënpaguar. Mungesat sezonale të fuqisë punëtore, veçanërisht gjatë prodhimit maksimal të perimeve ose periudhave të korrjes, mund të kompromentojnë më tej produktivitetin. Infrastruktura sociale, siç është qasja në trajnim, shërbimet e zgjerimit dhe rrjetet bashkëpunuese, mbetet e pamjaftueshme. Shoqatat e prodhuesve dhe kooperativat ekzistojnë, por shpesh u mungon kapaciteti organizativ për të mbështetur në mënyrë efektive fermerët në marketingun kolektiv, trajnimin ose avokimin.

Vlerësimi i qëndrueshmërisë (afatmesme): Pjesërisht i qëndrueshëm.

Qëndrueshmëria sociale është në rrezik nëse ndërhyrjet nuk promovojnë përfshirjen, aksesin e barabartë në burime dhe ndërtimin e kapaciteteve. Rritja e pjesëmarrjes së grave dhe të rinjve, forcimi i kooperativave dhe përmirësimi i shërbimeve të trajnimit dhe këshillimit janë thelbësore për të siguruar qëndrueshmëri afatmesme dhe shpërndarje të drejtë të vlerës përgjatë zinxhirëve të vlerës.

Ndikimi mjedisor – qëndrueshmëria afatgjatë

Sfidat mjedisore në prodhimin e perimeve dhe produkteve të qumështit janë kritike për qëndrueshmërinë afatgjatë. Efikasiteti i përdorimit të burimeve është i kufizuar: menaxhimi i ujit në prodhimin e perimeve është shpesh jo optimal, dhe degradimi i tokës për shkak të përdorimit të tepërt të plehrave dhe rotacionit të pamjaftueshëm të të korrave paraqet rreziqe. Në bujqësinë e qumështit, menaxhimi i plehut organik është shpesh i

pamjaftueshëm, dhe asgjësimi i produkteve të mbeturinave mund të ndikojë në ekosistemet lokale.

Ndikimet e ndryshimeve klimatike – duke përfshirë thatësitat, temperaturat ekstreme dhe reshjet e parregullta të shiut – kërcënojnë si rendimentet e perimeve ashtu edhe produktivitetin e bagëtive. Përveç kësaj, humbja e biodiversitetit dhe përvetësimi i kufizuar i praktikave miqësore me mjedisin, të tilla si bujqësia organike ose metodat agroekologjike, kufizojnë më tej qëndrueshmërinë mjedisore.

Shërbimet mbështetëse që adresojnë këto çështje ekzistojnë, por kanë fushëveprim të kufizuar. Shërbimet e zgjerimit, trajnimi mbi bujqësinë e zgjuar ndaj klimës dhe stimujt për praktikatat e qëndrueshme janë të pamjaftueshme për të arritur një zbatim të gjerë. Për më tepër, mekanizmat e tregut që shpërblejnë kujdesin mjedisor, siç janë primet për produktet organike ose të certifikuara të qëndrueshme, nuk janë zhvilluar ende plotësisht.

Vlerësimi i qëndrueshmërisë (afatgjatë): Pjesërisht i qëndrueshëm.

Qëndrueshmëria mjedisore kërkon politika të synuara për të promovuar praktikatat e zgjuara ndaj klimës dhe efikase të burimeve, për të inkurajuar prodhimin organik dhe të certifikuar, si dhe për të mbrojtur tokën, ujin dhe biodiversitetin. Pa këto ndërhyrje, sektorët e perimeve dhe qumështit rrezikojnë rënien e produktivitetit dhe degradimin e ekosistemit, duke dëmtonuar qëndrueshmërinë afatgjatë.

Dimensioni	Fokusi i vlerësimit	Rezultati	Arsyetimi
Ekonomik	Qëndrueshmëria afatshkurtër: rentabiliteti, akses i treg, kostot e inputeve, investimet dhe financimi	Pjesërisht i qëndrueshëm	Çmime të ulëta dhe të paqëndrueshme, rritje e kostove të inputeve, akses i kufizuar në treg, konkurrencë nga importi, ferma të vogla dhe të fragmentuara, akses i kufizuar në financa dhe investime; prodhimi shpesh mbetet burim të ardhurash shtesë.
Social	Qëndrueshmëria afatmesme: përfshirja, kushtet e punës, trajnimi, pjesëmarrja, kooperativat	Pjesërisht i qëndrueshëm	Pjesëmarrje e kufizuar e grave dhe të rinjve, punë informale, shërbime të pamjaftueshme këshillimi dhe trajnimi, organizata të dobëta të prodhuesve; qëndrueshmëria sociale varet nga ndërtimi i kapaciteteve dhe masat e përfshirjes.
Mjedisor	Qëndrueshmëria afatgjatë: efikasiteti i burimeve, përshtatja ndaj ndryshimeve	Pjesërisht i qëndrueshëm	Menaxhim i efikas i ujit dhe tokës, trajtim i dobët i plehut organik, përdorim i ulët i praktikave të zgjuara ndaj klimës dhe organike,

Dimensioni	Fokusi i vlerësimit	Rezultati	Arsyetimi
	klimatike, biodiversiteti, praktikat organike		cenueshmëri ndaj ndryshimeve klimatike; adoptim i kufizuar i praktikave të qëndrueshme.

V. Rekomandime të Politikave Kombëtare për Zinxhirët Ushqimorë të Qëndrueshëm

Zinxhirët e vlerave të perimeve dhe produkteve të qumështit në Kosovë luajnë një rol të rëndësishëm në avancimin e sistemeve të qëndrueshme ushqimore, duke u përfshirë ngushtë me objektivat e strategjisë së BE-së "Nga Ferma në Tryezë".

Së pari, për të zbutur ndikimet mjedisore, është thelbësore të miratohen praktikat agro-ekologjike. Për perimet, kjo përfshin diversifikimin e të korrave, menaxhimin e integruar të dëmtuesve, përdorimin e reduktuar të plehrave kimike dhe pesticideve, bujqësinë organike dhe menaxhimin efikas të ujit. Për produktet e qumështit, promovimi i menaxhimit të qëndrueshëm të kullotave, kullotja me rotacion dhe zvogëlimi i gjurmës së karbonit të praktikave të ushqimit dhe blegtorisë janë thelbësore. Këto masa gjithashtu kontribuojnë në ruajtjen e tokës, ruajtjen e biodiversitetit dhe shëndetin e përgjithshëm të ekosistemit.

Së dyti, integrimi i agropjlltarisë dhe mbjelljes së pemëve në fermë mund të përmirësojë mikroklimat lokale, të mbrojë burimet ujore dhe të mbështesë prodhimin e qëndrueshëm të bagëtive dhe të të korrave. Fushatat e ndërgjegjësimit publik mund të edukojnë më tej fermerët dhe komunitetet rreth rëndësisë së administrimit mjedisor, duke inkurajuar praktikën e prodhimit të përgjegjshëm.

Së treti, sektori i perimeve dhe ai i qumështit janë shumë të ndjeshëm ndaj ndryshimeve klimatike, duke përfshirë ngjarjet ekstreme të motit, ndryshimin e modeleve të reshjeve dhe stresin nga nxehtësia. Ndërtimi i qëndrueshmërisë kërkon praktika bujqësore të zgjuara ndaj klimës, teknologji adaptive, infrastrukturë të përmirësuar të ujitjes dhe magazinimit, si dhe programe të synuara trajnimi për fermerët, për të ruajtur produktivitetin dhe për të zvogëluar humbjet.

Së katërti, këto zinxhirë vlerash mund të përmirësojnë ushqyerjen dhe shëndetin publik. Perimet ofrojnë vitamina dhe minerale thelbësore, ndërsa produktet e qumështit janë një burim kritik i proteinave dhe kalciumit, veçanërisht në zonat rurale ku qasja në ushqime të ndryshme mund të jetë e kufizuar. Forcimi i standardeve të sigurisë ushqimore, mbështetja e prodhimit vendas dhe promovimi i dietave të shëndetshme mund të përmirësojnë sigurinë ushqimore dhe aksesin e barabartë në ushqime ushqyese.

Së fundmi, për të promovuar drejtësinë ekonomike dhe përbalueshmërinë, duhet të adresohen sfida të tilla si paqëndrueshmëria e çmimeve, qasja e kufizuar në treg dhe shpërndarja e pabarabartë e fitimit. Vendosja e mekanizmave të çmimeve të drejta, përmirësimi i transparencës së tregut, mbështetja e kooperativave dhe forcimi i rrjeteve të

prodhuesve të vegjël mund të rrisin stabilitetin e të ardhurave, të sigurojnë përballueshmërinë e konsumatorëve dhe të gjenerojnë kthime të drejta për prodhuesit.

Përmes këtyre ndërhyrjeve të synuara, zinxhirët e vlerave të perimeve dhe produkteve të qumështit në Kosovë mund të bëhen shembuj konkretë dhe të shkallëzueshëm të sistemeve agro-ushqimore të qëndrueshme, gjithëpërfshirëse dhe elastike, duke mbështetur jetesën rurale, ruajtjen e mjedisit dhe shëndetin publik.

Rekomandime për Politikat e Përmirësimit të Kornizës për Zinxhirët e Vlerave të Perimeve dhe Produkteve të Qumështit në Kosovë

Zinxhirët e vlerave të perimeve dhe produkteve të qumështit në Kosovë kanë potencial të konsiderueshëm për të kontribuar në zhvillimin e qëndrueshëm rural, ruajtjen e mjedisit dhe sistemet ushqimore elastike. Realizimi i këtij potenciali kërkon ndërhyrje të synuara në politika që adresojnë boshllëqet ekzistuese dhe rrisin performancën e përgjithshme dhe qëndrueshmërinë në të gjitha fazat e prodhimit, përpunimit dhe marketingut. Rekomandimet e mëposhtme të kornizës propozohen për të udhëhequr palët e interesuara kombëtare dhe lokale në forcimin e qëndrueshmërisë ekonomike, promovimin e përfshirjes sociale dhe sigurimin e mbrojtjes së mjedisit.

Qëndrueshmëria ekonomike (qëndrueshmëri afatshkurtër)

- Prezantoni një mjet të standardizuar për ndjekjen e të ardhurave për fermerët dhe aktorët e zinxhirit të vlerës: gjurmoni rendimentet, kostot e inputeve (fara, plehra, ushqim për bagëtinë, kujdes veterinar) dhe shitjet (produkte të papërpunuara kundrejt atyre të përpunuara).
- Hartëzoni shpërndarjen e të ardhurave përgjatë zinxhirëve të vlerës: identifikoni pjesën e çmimeve përfundimtare me pakicë të kapura nga fermerët, grumbulluesit, përpunuesit dhe shitësit me pakicë.
- Vendosni tregues kryesorë të performancës, si rritja afatshkurtër dhe afatmesme e të ardhurave të fermerëve, dhe kostoja e prodhimit për kilogram perime ose litër qumësht krahasuar me çmimet e tregut.
- Monitoroni përmirësimet në aksesin në treg duke ndjekur numrin e blerësve të rinj (vendorë, rajonalë, ndërkombëtarë), certifikimet e produkteve (organike, origjina gjeografike, gjurmueshmëria) dhe diversifikimin e produkteve (p.sh., varietetet e djathrave, kosi, produktet e përpunuara të perimeve).
- Kryeni analiza kosto-përfitim të iniciativave të krijimit të markave, përpunimit me vlerë të shtuar (p.sh., perime turshi, lëngje perimesh, djathëra artizanalë) ose inovacioneve të paketimit, për të rritur konkurrueshmërinë në treg.

Qëndrueshmëria sociale (qëndrueshmëri afatmesme)

- Kryeni anketa për të mbledhur të dhëna kyçe sociale dhe të punës: të ardhurat nga prodhimi i perimeve dhe produkteve të qumështit, kontributet familjare në punë, ndryshueshmëria sezonale e punës dhe demografia e fuqisë punëtore.

- Ndiqni treguesit socialë, siç është përqindja e vlerës së mbajtur nga prodhuesit parësorë, stabiliteti ose përmirësimi i të ardhurave familjare dhe pjesëmarrja e të rinjve dhe grave në bujqësi, kooperativa ose role udhëheqëse.
- Monitoroni pranueshmërinë sociale, kushtet e punës dhe standardet e sigurisë ushqimore në të gjitha fazat e prodhimit dhe përpunimit.
- Vlerësoni ndikimin e kooperativave dhe organizatave të fermerëve në ndryshimet në të ardhura, transparencën në çmime dhe përfshirjen në vendimmarrje.
- Monitoroni nivelet e arsimit dhe aftësive, aksesin në shërbimet e zgjerimit bujqësor, shkrim-leximin dixhital dhe pjesëmarrjen në programet e trajnimit.

Qëndrueshmëria mjedisore (qëndrueshmëri afatgjatë)

- Prezantoni dhe përditësoni rregullisht treguesit bazë mjedisorë: pjellorinë e tokës, efikasitetin e përdorimit të ujit, mbetjet e pesticideve, gjurmën mjedisore të bagëtitve, biodiversitetin (pajlmuesit e të korrave, diversitetin e specieve të kullotave) dhe praktikatat e menaxhimit të mbetjeve.
- Promovoni praktikatat e qëndrueshme: prodhimin organik të perimeve, mbjelljen me rotacion, ujitjen efikase, menaxhimin e kullotave, kullotjen me rotacion dhe modelet agropjore që integrojnë specie bimë të pasura me lëndë ushqyese dhe pajlmues.
- Lidhni performancën mjedisore me stimujt e tregut, siç janë eko-certifikimet, markat e gjelbra ose çmimet premium për perimet dhe produktet e qumështit të prodhuara në mënyrë të qëndrueshme.

VI. Përfundim

Zinxhirët e vlerës së perimeve dhe produkteve të qumështit në Kosovë përfshijnë një grup të larmishëm aktorësh, duke përfshirë fermerët, furnizuesit e inputeve, përpunuesit, tregtarët dhe shitësit me pakicë, secili duke kontribuar në rrjedhën e produkteve nga ferma në treg. Këta sektorë janë kritikë për jetesën rurale, duke ofruar mundësi të ardhurash si në ultësirat pjellore ashtu edhe në zonat kodrinore ose malore më pak produktive nga ana bujqësore. Përtej produkteve parësore – perime të freskëta, qumësht dhe derivate të qumështit – ekziston potencial i konsiderueshëm për diversifikim dhe shtim vlere, duke përfshirë perimet e përpunuara, djathrat, kosin dhe produkte të tjera me bazë qumështi.

Pavarësisht potencialit të tyre, zinxhirët e vlerës së perimeve dhe produkteve të qumështit përballen me disa kufizime, duke përfshirë produktivitetin e kufizuar, lidhjet e dobëta të tregut, praktikatat e konkurrencës së padrejtë, mungesën e aksesit në inpute cilësore dhe boshllëqet në kornizat rregullatore dhe të certifikimit. Forcimi i këtyre zinxhirëve përmes infrastrukturës së përmirësuar, kooperativave të fermerëve, sigurimit të cilësisë dhe transparencës së tregut mund të rrisë të ardhurat, të përmirësojë ushqyerjen, të mbështesë zhvillimin rural dhe të promovojë qëndrueshmërinë mjedisore.

Zbatimi i një kuadri të strukturuar të qëndrueshmërisë në këto zinxhirë vlerash mundëson një qasje ndaj zhvillimit bujqësor më të bazuar në prova, gjithëpërfshirëse dhe të orientuar drejt ndikimit. Një kuadër i tillë mbështet vendimmarrjen e informuar për politikëbërësit, partnerët

e zhvillimit, organizatat e prodhuesve dhe aktorët e sektorit privat, duke identifikuar boshllëqe specifike ekonomike, sociale dhe mjedisore dhe duke propozuar rekomandime të zbatueshme. Përmirësimi i ndjekjes së të ardhurave, rritja e pjesëmarrjes së grupeve të marginalizuara dhe monitorimi i performancës mjedisore jo vetëm që përmirëson qëndrueshmërinë e fermerëve dhe prodhuesve, por gjithashtu forcon qëndrueshmërinë afatgjatë të të gjithë zinxhirit të vlerës.

Përdorimi i treguesve kryesorë të performancës, mjeteve të standardizuara të monitorimit dhe praktikave adaptive të menaxhimit siguron që progresi të mund të matet në mënyrë të vazhdueshme me kalimin e kohës, dhe që ndërhyrjet të mund të synohen në mënyrë efektive. Ndërsa korniza e propozuar është përshtatur për sektorët e perimeve dhe qumështit të Kosovës, struktura dhe treguesit e saj janë gjerësisht të zbatueshëm në të gjithë zinxhirët e tjerë të vlerave bujqësore. Duke përshtatur metrika specifike me dinamikën unike të secilit zinxhir vlerash, palët e interesuara mund të identifikojnë sistematikisht boshllëqet, të gjurmojnë përmirësimet dhe të hartojnë ndërhyrje që janë njëkohësisht kontekstualisht të rëndësishme dhe të orientuara drejt ndikimit, duke mbështetur zhvillimin rural të qëndrueshëm, gjithëpërfshirës dhe elastik në Kosovë.

<i>Me këtë vërtetohet tërësia dhe saktësia e këtij përkthimi me dokumentin burimor në gjuhën angleze..</i>	
Viktor Zeneli <i>Përkthyes dhe interpret i certifikuar</i> <i>nga Këshilli Gjyqësor i Kosovës</i> <i>Prishtinë, 27.07.2026</i>	LinguisticPro – Zyre për përkthime profesionale Adresa: Bulevardi Dëshmoret e Kombit / Blloku i Ri / Hyrja 6 / Nr. 27 10000 Prishtinë, Kosovë 00383 (0) 45 488 478